

**Enlightenment and Catholicism in Central Europe
Budapest, 2016. június 2–3.**

A műhelykonferenciára a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának budapesti épületében került sor. A rendezvény középpontjában az a törekvés állt, hogy a „katolikus felvilágosodás” aktuális diskurzusának eredményeit közép-európai példákon alkalmazza.

A „katolikus felvilágosodás” fogalmát a 20. századi eszme- és szellem-történet a 18. századi katolikus Európa reformáramlatainak bemutatására alkotta meg. Ez a történeti korszak többek között változásokat hozott a barokk vallásosság terén, valamint magával hozta az egyházi és szerzetesi élet állami szabályozását. A felvilágosodás képviselői által hirdetett észelvőség ellentétbe került az Istentől függő ember képével. A katolikus klérus ebben a helyzetben különböző célokat követett és különböző pozíciókat vett fel, amelyek nem ritkán párosultak a felvilágosodás gondolatainak mérsékelt és adaptív átvételével. Ezt a magatartást egyúttal sok esetben egyházreformként is értékelték. Pozitívan szemlélték (a „felvilágosodás” eszméinek visszacsatolásaként) a tudományos és karitatív tevékenység hasznát, az ész alapú vallás és a kúriai praxis kritikája pedig arra is lehetőséget adott a „katolikus felvilágosodás” követőinek, hogy saját maguk értelmezzék az egyházi struktúrákat. Még a jozefinizmus radikális reformjainak is voltak klerikus támogatói. Ez a komplexitás magyarázza a rendezvény címét, amely egymás mellé helyezi a „katolicizmus” és a „felvilágosodás” kifejezést, és ezzel különböző értelmezéseket tesz lehetővé. De hogyan jelenik meg ez a konstelláció a főként a Habsburg Monarchia területéről vett egyedi történeti példák felől nézve? Ez a kérdés állt a műhelykonferencia középpontjában.

Miután a rendezvény szervezője, FORGÓ ANDRÁS (Budapest) köszöntötte az egybegyűlteket, ULRICH L. LEHNER (Wisconsin) bevezető előadása következett. A téma nemzetközi tekintélyű kutatója, aki számos publikációjában foglalkozott a kérdéskörrel, előadásában a Tridentinum és a „katolikus felvilágosodás” közti kontinuitást, a katolikus tanítás történetiségét, valamint a „katolikus felvilágosodás” mérsékelt jellegét állította előadása középpontjába.

A műhelykonferencia első, *Bishops and Enlightenment* című szekciója az egyházmegyékben zajló reformokkal foglalkozott összehasonlító perspektívában. A vizsgált püspökségek egy része a Német-római Birodalom egyházi fejedelemsége volt. Elsőként SASCHA WEBER (Gießen) adott áttekintést Emmerich Joseph von Breidbach-Bürresheim (1707–1774) mainzi érsek reformtevékenységéről, valamint a népi vallásosságról és a szerzetességről folytatott vitáról, különös tekintettel a szerzetesi előírások betartására, mindenekelőtt a klauzúrára. Ezek során több párhuzamosság mutatkozott meg a Habsburg Monarchiában zajló reformokkal, Weber pedig hangsúlyozta a francia felvilágosodás hatását Friedrich Stadion grófra (1691–1768), az érsek főudvarmesterére. ELISABETH LOBENWEIN (Salzburg) előadásában Hieronymus Colloredo gróffal és salzburgi érsekkel (1732–1812), a salzburgi érsekség területén kibontakozó „katolikus felvilágosodás” egyik legjelentősebb alakjával foglalkozott. Colloredo reformtevékenységének eszmetörténeti kontextualizálása (Barthel, Voltaire és Rousseau) után annak médiumait, az érsek pásztorleveleit vizsgálta. A püspöki kar belső-

ausztriai viszonyait DENNIS SCHMIDT (Tübingen) mutatta be a helyi főpapok tanulmányainak és karrierútjának összehasonlításával. Ennek központi elemei a Rómával (XIV. Benedek pápával), valamint Itália más részeivel kötött és ápolta kapcsolatok voltak.

A második szekció a *Piarists and Enlightenment* címet viselte. BALOGH PIROSKA (Budapest) Koppi Károlynak (1744–1801), az egyetemes történet professzorának tudományos munkásságát mutatta be, és helyezte azt a korszak historiográfiai kontextusába (Róma, Göttingen és Salzburg vonatkozásában). Ezenkívül a tudós renden belüli kapcsolathálóját is elemezte. FORGÓ ANDRÁS (Budapest) a „katolikus felvilágosodás” és a jozefinizmus magyarországi historiográfiájára reflektált, különös tekintettel az előbbiben túlzottan is hangsúlyosan szereplő Muratori-recepcióra. Ezután a további kutatási irányok közül a szerzetespapság és különösen a piaristák politikai tevékenységének szisztematikus elemzésére tett javaslatot néhány konkrét példa (Benyák Bernát, Horányi Elek, Koppi Károly) segítségével. OLGA KHAVANOVA (Moszkva) a szenci és váci piarista kollégium 1763 és 1785 közötti társadalmi és gazdasági összefüggéseibe, valamint adminisztrációs gyakorlatába engedett betekintést. Eközben a nemesi intézménytámogatás, valamint a más képzési központok, mindenekelőtt a bécsi Theresianum közötti különbségeket is kontextualizálta. Végül SZEKÉR BARNABÁS (Budapest) a piarista tantervek összehasonlítását végezte el, mind az elemi, mind pedig a középfokú oktatás vonatkozásában.

Az első nap végén elhangzott plenáris előadásában EVA KOWALSKÁ (Pozsony) a 18. század végi bécsi folyóiratokat elemezte, különös tekintettel a Leopold Alois Hoffmann (1760–1806) által kiadott periodikumokra és az azokban fellelhető, a Magyar Királyságra vonatkozó információkra. Ezek között gyakran feltűntek a felvilágosodás tanait képviselő alsópapság képviselői is.

A következő napot KONTLER LÁSZLÓ (Budapest) nyitotta meg Maximilian Hell (magyarosan Hell Miksa, 1720–1792) jezsuita tudósról szóló plenáris előadásával. Az előadás Hell tevékenységét a jezsuita tudományosság, a „res publica litteraria” és a tudományra gyakorolt egyre erősebb állami befolyás kontextusában vizsgálta. A kései 18. századot olyan korszakként mutatta be, amelyikben a korábbi kötődések időszerűtlenné váltak és újjászerveződtek.

A harmadik, *Moderate Enlightenment in the Kingdom of Hungary* című szekcióban PATAKI KATALIN (Budapest) előadása a szellemi fogyatékosokkal szembeni büntetés-végrehajtási gyakorlatra fókuszált a 18. század végi szerzetesi közösségekben. Közlebről az egyházi és állami büntetőbíráskodás közti különbségeket és ezek hatásait elemezte. VADERNA GÁBOR (Budapest) a bencés tudományosság egyik példájával foglalkozott egy 19. század eleji teológiai tudományos vita kapcsán. A középpontban Guzmics Izidor (1786–1839) irodalmár, teológus és filozófus állt, valamint műveinek mediális és szellemtörténeti kontextusa.

A negyedik, *Monastic Enlightenment? Three and a Half Case Studies* című szekcióban elsőként IRENE RABL (Bécs / Lilienfeld) hasonlította össze két bencés apát működését. Chrysostomus Wieser (1664–1747) lilienfeldi apát hagyományosan a barokk képviselőjének számít, míg Frobenius Forstert (1709–1791), St. Emmeram apátját a kutatás a „felvilágosult” szerzetesi előjárók közé sorolja. Tanulmányaik, szerzetesi pályájuk és munkásságuk

összehasonlítása azt mutatta, hogy a kettejük közötti különbség kevésbé aktivitásuk formájában és közvetítőközegében, mint inkább azok tartalmában és retorikai előkészítésében mutatkozik meg. MARION JANSKY (Graz) Laurenz Doberschitz (1734–1799) kremsmünsteri bencés szerzetest mutat be, aki a barokk vallásosság és a felvilágosodás között helyezkedett el. Az előadás megkísérelte a szerzetespap gazdag hagyatékát kultúrtörténeti, szellemtörténeti és teológiai dimenzióba helyezni, és ezzel egy olyan korszak megismeréséhez kívánt közelebb jutni, amelyet a *Pietas Austriaca* utolsó szakasza, a felvilágosodás gondolatai és a jozefinista politika egyaránt jellemeztek. A rendezvény utolsó előadójaként MARIA ROTTLENER (Bécs) Roman Zirngibl (1740–1816), a regensburgi St. Emmeram apátság bencés szerzetesének munkásságával foglalkozott, aki az 1800-as évet követő kolostor-feloszlatások egyik szemtanúja volt. A változó politikai körülmények hatására a szerzetesek szükségét érezték annak, hogy hangsúlyozzák saját és szerzetesközösségük hasznosságát, amelyet az előadó Zirngibl naplójegyzetei segítségével rekonstruált. Ezekben a kolostorbezárásokról szerzett személyes benyomások ugyanúgy megmutatkoznak, mint a lelkipásztorok között, az oktatásban és a levéltári munkában rejlő alternatív lehetőségek keresése.

A műhelykonferencia záró kommentárjában THOMAS WALLNIG (Bécs) a „katolikus felvilágosodás” megnyilvánulásainak megnevezésében rejlő módszertani nehézségekre mutatott rá. Ezekbe a kategóriákba nehezen sorolhatóak be a történet szereplői. Azonban új lehetőségek nyílnak a kutatásban, ha (1) a tudománytörténet felől közelítve a „felvilágosult” tudás társadalmi produkciójának és cirkulációjának feltételeire kérdezzük rá, ha (2) ezek kapcsán a korszakolásról és a cezúrákról folytatunk vitát, és ha (3) megerősödik az államilag támogatott ellenreformáció „Habsburg” kultúrájának vizsgálata, amelynek (kronológiailag is) helye lenne az „összetett államokról” és a „birodalmakról” szóló akadémiai viták között.

(ism.: Jansky, Marion – Wallnig, Thomas, ford.: Forgó András)